

Türkiye Nereye Gidiyor?

Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye’de yaşayan, Türkiye ile doğrudan veya dolaylı ilişkisi olan herkesin kafasında aynı soru var; Türkiye nereye gidiyor? Makul bir soru; iç politikada olduğu gibi dış politikada da ciddi gerginlikler yaşanıyor.

İktidara göre, iktidarı eleştirenlerin hepsi gidişatı ya yanlış ya da abartılı okuyor. İktidarın söylemlerine bakılırsa herşey yolunda; yaşananlar “arınmadır”. Muhalefet edenlerin ortak noktası, hak, hukuk, temel haklar hak getire. Düzen değiştirilmektedir.

Hukukun üstünlüğü meselesi

Herkesin dilinden düşürmediği kavram ise “hukukun üstünlüğü”. Önce hukukun üstünlüğü kavramına açıklık getirelim. *Hukukun üstünlüğü* kavramı İngilizce “the rule of law” dan çeviridir. Bu çeviri yanıltıcı bir kanı yaratmaktadır. Hukukun diğer şeylerden daha üstün olduğu kanısını yaratmaktadır. Hukuka üstünlük gücü yüklenmesi bir çıkarsamadır. *The rule of law* toplumsal düzenin kanun ve kurallara bağlı kalınarak gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Hukuki bir terim olduğu kadar siyasidir; toplumsal düzeni diğer herşeyin tekiline ve tekeline önceler. Kısaca bu kavram, *toplumsal düzenin kanun ve kurallara bütünsellik içinde bağlı kalınmasını emreder*. Sözü edilen toplumsal düzen ise kapitalist sistemin içindedir. Tekil bir kapitalizm söz konusu değildir. Avrupa kapitalizmi olduğu gibi, ABD, Japonya, Rusya ve Türkiye’de uygulanan değişik formlarda

kapitalizmlerden söz etmek mümkündür. Aynı ülkede farklı iktidarlar tarafından uygulanan farklı kapitalizmler de bulunmaktadır. Farklı kapitalizmler arasındaki ilişkiler de *uluslararası düzen* içinde gerçekleşmektedir. Örneğin Avrupa için İnsan Hakları Mahkemesi bu mahkemenin kararlarının ulusal iç hukuk kararlarının üstünde olduğunu kabul eden ülkeler tarafından oluşturulmakta ve kapitalizmin Avrupa’daki uygulamasının kanun ve kurallarını insan hakları bakımından ulusal düzlem ile Avrupa düzlemi arasında kanunlar ve kuralların uygulamasını denetlemektedir. Kısaca Avrupa kapitalizmi düzeni ile ulusal kapitalizmler arasında uyum olması esastır. Diğer bir ifade ile Avrupa düzleminde bulunan düzenin ulusal düzlemlere temsil edilmesini emreder. Bu kavram üzerinde bu kadar durmamın nedeni aşağıda yapacağım analizi hukuk üzerine oturtmak istediğim için değil, kavramın içeriğinin hukukla sınırlı olmadığı, farklı kapitalizm uygulamaları içinde ve bunlar arasındaki ilişkilerin düzen ve sistem ile ilişkili olduğunun altını çizmek içindir. Bu bahiste hatırdan tutulması gereken ikinci önemli nokta, Türkiye’de AKP öncesi uygulanan kapitalizmde ciddi kopuşlar gerçekleştirilmiştir. Son aylarda yapılan yasal düzenlemeler ve mevzuat “yeni” kapitalist düzenin, “yeni Türkiye”nin, formunu yansıtmaktadır. Emek üzerinden sermaye birikimi, artı değer aktarımı, gelirin paylaşımı gibi konularda eski (AKP öncesi) ve yeni (AKP dönemi) kapitalizmleri arasında esasa ilişkin devamlılık olduğu açıktır. Form ile esas arasındaki ilişki şu noktalarda önemli hale gelmektedir. Temel hakların tanındığı toplumsal düzende bireysel ve kolektif haklara karşı nisbi de olsa saygı vardır, örneğin hiç kimse düşüncesinden dolayı

cezalandırılmaz ve sabahın köründe makul şüphe ile göz altına alınmaz. Form değiştirildiğinde bütün bunları yapmak mümkündür, buna da demokratik yönetim denmez. İlk durumda kapitalizmin esasına ilişkin konularda sosyal güçler arasında müzakere ve mücadele yapılırken, ikinci durumda sosyal güçlerin müzakere ve mücadelesi formda yapılan değişiklikler sonucu kısıtlanır. Toplumsal tepki olduğunda ise baskı mekanizmaları artar ve artan baskı mekanizmaları yasal ve mevzuata ilişkin düzenlemeler –form – ile legalleştirilmeye çalışılır. Türkiye’de uzun süredir ikincisi gerçekleşmektedir. “Yeni” kapitalizm formda yapılan değişikliklerle yerleştirilmeye ve sürdürülebilir kılınmaya çalışılıyor. Daha açık ifadeyle, iktidar yasal ve mevzuat düzenlemeleri ile yürütme gücünü güçlendirip, forma ilişkin eleştirilere karşı zor kullanmayı meşrulaştırmaya çalışıyor. Bunun demokratik olduğunu söylemek için ikiden fazla yalancı şahit bulmak gerekir. Türkiye’de yaşanan gerçeklik toplumsal düzenin – “yeni” kapitalizmin zora dayanarak yerleştirilmesi sürecidir. Bu süreçte demokratik yöntemlerle (sosyal güçler arası müzakere ve mücadeleye dayalı) mücadele etme alanı çok daralmıştır. İç politika bağlamında Türkiye nereye gidiyor sorusunun cevabı açıktır: En hafifinden otoriteryanizmdir. Daha vahimi, toplum öyle bir gerilim içinde ki, küçük bir kıvılcım büyük çatışmalara yol açabilecek durumda. Gerilimi artıran nedenlerin başında geleni iktidarın sorunları çözmek yerine sorunu dönüştürerek zaman kazanmaya çalışmaktan öteye geçen bir strateji üretememesidir. Net bir örnekle açıklamak gerekirse; Soma’da 40 TL günlük ücret karşılığı çalışan madenciler önlem alınmadığı için öldüler, kısa süre içinde Ermenek’te benzer durum yaşandı; sorun çözülmedi, dönüştürüldü ve işçi ölümleri halen devam etmektedir. Öte yandan kamu vicdanında aklanmayan yolsuzluk dosyalarına takipsizlik kararı verilmekle kalmadı, çalışanların ödediği vergi üzerinden kamu vicdanında aklanmayan yolsuzluk dosyalarına faiz ödendi. Bu ortamda gerilim gerileyebilir mi?

Dış politikada gerginlikler

İktidarın izlediği dış politika gerilimlere yol açtı, hatta çatışmacı bir tona büründüğünü söylemek mümkün. Dış politikayı analiz ederken iç politikadan bağımsız olmadığını peşinen söylemekte yarar var. Bugünkü yönetim seçim yoluyla iktidara yükselirken uluslararası politikadan bağımsız hareket etmedi. Henüz milletvekili ve başbakan olmadan önce Erdoğan ile dönemin Dünya Bankası başkanı Paul Wolfowitz arasında ilişkiyi kuran kişinin Ahmet Davutoğlu olduğu, bu ilişkinin Gülen Cemaati üzerinden kurulduğu ve ABD’de bulunan Yahudi lobicilerinin bu ilişkilendirmede aktif rol oynadığı üzerine epeyce yazıldı. II. Bush yönetiminin Erdoğan’ı henüz başbakan olmadan

başbakan gibi karşıladığı da bilinmektedir. Daha önceden dile getirmekle birlikte 2014 yılı Aralık ayında iktidara yakın çevrelerin açıkça itiraf ettiği ABD’nin de açıkça desteklediği AKP-Gülen Cemaati ortaklığı ideolojik olarak daha eskiye gitmekle birlikte AKP’nin hükümete gelişile ete kemiğe büründüğü bilinmektedir. Bugün bu ortaklığın bozulduğu, tarafların birbirini ihanetle suçladığını sağır sultan dahi duydu. Son bir yılda eski ortaklar arasında yaşanan şey karşılıklı güç sınamalarıdır.

ABD’nin doğrudan ve AB’nin de uyum paketleri üzerinden ilişkilendirerek desteklediği bu ortaklığın izlediği dış politika, uluslararası politikanın öngördüğü çerçevede komşularla sıfır sorun, ritmik diplomasi, Türkiye’nin merkezi bir güç olduğu, AB ile AB normlarına uygun ilişkiler içinde olunacağı ve böylece Türkiye’de siyasetin demokratikleştirileceği, güvenlik merkezli söylemlerden çıkıp insan odaklı dış politika izleneceği gibi cazip söylemler bu ortaklığın ürünü olarak sunuldu. Bu ortaklığın karşılaştığı tek önemli sorun 1 Mart 2003 tezkeresine TBMM’nin onay vermemesidir. Ortaklık bunu arızı bir durum olarak sundu ve ABD ile ilişkisini derinleştirmek üzere hükümet ABD’nin Türkiye üzerinden Irak’a karşı savaş yürütmesini önlemedi, hatta destek verdi. Literatürde çok az tartışılan bir konu Türkiye’de maalesef hiç tartışılmadı: 2003 yılında ABD-İngiltere’nin Irak’a karşı yürüttüğü savaş illegaldir. Savaş suçu işlenmiştir. Ortaklık bunu hiç hesaba katmadı. Suçu işleyen ABD yönetimi olunca akan sular duruyor. Ortaklık ta bu konuda sustu, çünkü ABD’nin desteğine halen ihtiyaçları vardı. ABD ile adı geçen ortaklar arasında örtüşen bir çıkar daha vardı: Soğuk Savaş Sonrası dönemde çok merkezli uluslararası düzenin kurulabileceğini dillendiren asker-sivil bürokratlar ABD’de iktidarda bulunan yeni muhafazakarları rahatsız etti. ABD kendi öncülüğünde tek merkezli uluslararası düzeni giderek artan ölçüde zor kullanarak inşa etmek istiyordu, Avrupa’dan Almanya ve Fransa yönetimleri bundan hoşlanmamıştı ve buna karşı ABD gerekirse Avrupa’da “Eski Avrupa”ya karşı “Yeni Avrupa”yı kurarız söylemini dile getirdi. ABD ile Avrupa’nın iki önemli aktörü arasındaki gerginlik Türkiye’de Ortakların ekmeğine yağ sürdü. Türkiye’deki Ortaklara ihtiyaç vardı. AKP-Gülen Cemaati Ortaklığı ABD ile pazarlığı yüksekte açmak istedi. Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar’da Türkiye’nin merkezi bir güç olarak daha geniş alanda ritmik diplomasi yoluyla etkin olması için ABD ile işbirliği içinde yeni Osmanlıcı (alt-bölgesel güç olmak) politikaya soyundu. 2009’a kadar ABD Ortakların yönelimlerini sınıdı. Türkiye’ye arabuluculuk rolü oynaması için alan açıldı. Suriye ile İsrail arasında, Filistin ile İsrail arasında, İran ile Batı arasında arabuluculuk yapmaya çalıştı AKP yönetimi. Bunların hiçbirisinden yapıcı, kalıcı bir sonuç çıkmadı. Bir başarı hikayesi olmadı. Daha da vahimi, Filistin konusunda Erdoğan

kendisinin İsrail tarafından kullanıldığını düşündü. Öfke patlaması yaşayıp, "One Minute!" dediğinde ortaklığı destekleyen ABD desteğini çekmeye başladı, fakat tamamen vazgeçmedi çünkü köşeye sıkıştırılmış bir aktöre baskı kurmak daha kolaydı. Obama yönetiminin yeni başlangıç yapma girişimi bu anlama gelir. ABD'nin desteği ve telkini olmadan Ortaklar ortaklığı sürdürmekte zorlanmaya başladılar, çünkü Ortaklar arasında İsrail'e yönelik tavır konusunda görüş farklılığı vardı. Gülen Cemaati'nin uluslararası düzlemde varlığını sürdürmesi ABD'nin desteğiyle mümkündü Gülen bunu baştan beri bildiği için İsrail'e karşı sert bir tavır almadı, AKP ise AKP iktidarı olmaksızın ABD'nin Ortadoğu'da iş bitirici olamayacağı varsayımından hareket ettiği, seçimlerde aldığı oyun yüksekliğine güvenerek benzer desteği Arap dünyasında da bulacağını umduğu anlaşılmaktadır. Erdoğan "One Minute!" dedikten sonra beklentisinde önceleri haklı çıktı; Arap dünyasında krallar gibi karşılandı, fakat bunu fiili bir başarıya tahvil edemedi. Dış politikada fiili başarıya tahvil edemese de, bu durum iç politikada kıvrak bir manevra yapılabilesine imkan sundu. Çok merkezli uluslararası düzenin oluşacağını ve Türkiye'nin yeni uluslararası düzen içinde konumunu yeniden tanımlaması gerektiğini dile getiren asker-sivil bürokratların baskı altına alınması doğrultusunda Gülen Cemaati'nin yargı marifetiyle yaptığı hamleye siyasi destek sağladığı açıktır. Cemaate yakın yargının Ergenekon, Balyoz, OdaTV vb davalarıyla asker-sivil bürokratları tasfiye etme girişimine siyasi destek vererek AKP-Gülen Cemmati Ortaklığını yeniden inşa etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu nikah tazeleme girişimi ABD'nin desteğiyle sürdürülebilir kılındı. ABD 1 Mart 2003 tezkeresinin geçmemesinin sorumluluğunu asker-sivil bürokratlara yüklemişti, böylece bunların cezalandırılmalarına "teknik-istihbarat" desteği verdiği açıktır. Dinleme faaliyetlerinin bu kadar geniş çaplı oluşu, CD'lerde çok sayıda maddi hataların bulunması bu sürece yabancı istihbarat örgütlerinin dahil olduğu kanısını uyandırmaktadır. Ortaklık ve ortaklığı destekleyen taraflar bir kez daha ortak hareket edebilecekler ve tasfiye gerçekleşecekti, fakat ortakların eskisi kadar birbirine güvenmedikleri geçmişe yönelik 2014 Aralık ayında açıkça yapılan itiraflarından anlaşılmaktadır. 2011 yılında AKP ile Cemaat ortaklığının yollarının ayrılmaya başladığını söylemek mümkündür: AKP Cemaatin Ortaklığına ihtiyaç duymadan Suriye konusunda ABD ile işbirliğine dayanan bir dış politika stratejisi izlemeye başladığı anlaşılmaktadır. ABD'nin Esad rejimini devireceği kurgusu üzerinden hareketle Erdoğan-Davutoğlu, Esad rejimi ile yakınlaşma stratejisini 2011'de hızla terk edip, çatışmacı bir dış politikaya yöneldiği bilinmektedir. Komşularla sıfır sorun, ritmik diplomasi vb söylemler buharlaştı, yerini sosyal inşacılığa dayanan – yapısızlaştı, böl ve yönet – politikasına bıraktı. Suriye yapısızlaştırıldı, bölündü

fakat bölünen bölgelerde etkili olmak isteyen başka yerel ve bölgesel talipler çıktı. Uluslararası düzlemde ise ABD, Rusya'nın askeri müdahaleyi önleyen manevrasına imkan verdi, böylece AKP'nin varsaydığı ABD-Türkiye işbirliği tamamen askıya alınmasa da AKP'nin öngördüğü ihtiraslı dış politika boşa çıktı. Bölgesel düzlemde Türkiye kifayetsiz muhteris konumuna düştü. Ortaklığın zeminini kayganlaştıran ve kırılma noktasına ulaştıran manevralardan birini Gülen Cemaati, ötekini de AKP'nin yaptığı anlaşılmaktadır. Cemaat yargı, güvenlik güçleri, eğitim kurumları içinde edindiği güçten hareketle AKP'nin alanını daraltma girişiminde bulunurken, AKP Cemaatin mali gücünü kırmak üzere adım attı. Bunlar karşılıklı güç sınamalarıdır. 17/25 Aralık 2013 vakaları karşılıklı güç sınamalarının göstergeleridir. Ortaklık bozulmuş, çatışma başlamış ve devam etmektedir.

Dış politikada Türkiye gerginlikten kuşatılmışlığa doğru koşar adım gidiyor. AKP'nin dış politikada izlediği yanlış politikalar, iç politikada yaptığı zigzaglar bir bütün olarak bakıldığında Türkiye'de AKP'yönetiminin yarattığı gerginlik hızla Türkiye'nin kuşatılmasına yol açmıştır. Türkiye'de herkes herkese karşı kuşkulu bakıyor, iç politikada sorunlar kartopu gibi büyüyor, Kürt meselesinde açılım girişimi beklenti çitasını yükseltti, fakat çözüm hiç kolay gözüküyor. Zaten kapitalist sistem içinde bu sorun çözülemez, ancak dönüştürülerek sorun yeni bir formda yeniden üretilir. Nitekim fiiliyatta bu yaşanıyor. İktidar çevre ülkelerde yaşananları yanlış analiz etmektedir. Suriye ve Ukrayna'da yaşananlar kimlik meselesi gibi gösteriliyor, halbuki Ukrayna'da yaşanan çatışma Batı kapitalizmi ile Rusya kapitalizminin Ukrayna'da ekonomik alan oluşturma rekabetinden doğan sistem içi, farklı kapitalizmler arası rekabetin ürünüdür. Suriye'de yaşanan ise Batı ile İran ve Rusya'nın jeopolitik rekabetinin ürünüdür. Türkiye'de İslamcı siyaset Libya, Irak, Suriye ve Ukrayna meselelerini kimlik üzerinden okuduğu ölçüde yanlış analizler ve böylece yanlış çıkarsamalar yapmaktadır, İslamcı siyasetin başka türlü analiz etmesi kendi varlığını sorgulamayı gerektireceği için bu analiz çizgisinden çıkamamakta ve çıkması da mümkün gözükmemektedir.

Dış ve iç politika bilançosu

1999 yılında Davutoğlu Türk dış politikasına yönelik eleştirisini şu sözlerle tanımlayarak yola çıkmıştı.

Özal'ın dillendirmeye çalıştığı yeni-Osmanlıcı çizgi, Refah Partisi ile siyasi platforma taşınan İslami yükseliş, 28 Şubat süreci ile radikal bir programa dönüşen Batıcılık ve PKK terörüne yönelik tepkilerle ivme kazanan ... milliyetçilik

akımları yakın tarihimizin ana akımlarının çizgilerini bünyelerinde barındırmakta. ... bu akımların Türkiye'nin uluslararası konumu ile iç siyasi kültür arasında kurdukları bağlantılar aynı zamanda Türkiye'nin uzun dönemli ek-sen arayışlarını da yansıtan bir tablo oluşturuyor. Bu açıdan bakıldığında ... elit-içi dalgalanmalar net bir çözüm tablosu oluşturmaktan çok, uzun dönemli damarların tepkilerini yansıtmaktadır. Zihinlerin karışıklığı biraz da Türkiye'nin stratejik kimlik ve zihniyet anlamında yeni bir eksen arayışı içinde olmasındandır...

Davutoğlu'na göre Türkiye yeni bir stratejik kimlik ve zihniyet arayışı içindedir ve bu arayışın temelinde yatan şey dış politikanın omurgasına ilişkindir. Türk dış politikasının uzunca bir süre seküler bir omurgaya sahip olduğunu belirten Davutoğlu, eski yaklaşımın dinî ve tarihî süreklilik unsurlarını yeterince dikkate almadığını, hatta bu nedenle de Türk dış politikasının bazı çelişkileri içinde barındırdığını ileri sürmüştür, Türk dış politikasında bulunan omurga eksikliğinin İslami ve tarihi unsurlar eklenerek dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur. Benzer temayı işlediği Stratejik Derinlik kitabında şöyle demektedir:

Türkiye bu noktada Almanya ile Rusya'yı karşısına almadan ve bu ülkelerle diplomatik teması kesmeden, ABD ile kesişen bölgesel hesaplarının realize edilmesine çalışmalıdır.

Son tahlilde Davutoğlu'nun yapmaya çalıştığı, denge politikasına İslami ideolojik bir omurga ekleme girişimidir. AKP yönetimi Türk dış politikasına İslami omurga eklemek için Gülen Cemaati ile ortaklık kurmuş, ABD'nin desteğini almış, fakat dengeler Türkiye'nin lehine dönüşmemiştir. Türkiye bugün oldukça kaygan zemin üzerindedir ve değişken ittifaklar sistemi İslami omurgaya dayalı dış politikayı hayata geçirmeye dahi imkan vermemektedir. Çelişki ve yanlışlık dış politika okumasının dayandığı temeldedir. İktidar dış politikayı yanlış kurgulamıştır. Bu nedenle bugün Türkiye kuşatılma noktasına gelmiştir. Bütün komşuları ile sorunludur, uluslararası düzlemde kuşkulu bakılan bir aktör konumundadır. Sonuç alıcı başarılı bir çıkış yapamamıştır. İçine girdiği ittifakın üyelerinin kendisine ihanet ettiğini düşünmekte ve mağdur edildiği temasını işlemektedir. Başarılı olduğu tek konu kaygan zeminde değişken ittifaklara girerek iktidarını sürdürebilmiş olmasıdır. İktidarı demokratik yollardan sürdüremeyeceğini anladığı ölçüde zor kullanımını artırmayı tercih

ettiğini Ekim, Kasım ve Aralık aylarında yapılan yasal ve mevzuata ilişkin düzenlemelerle yansıtmıştır.

ABD, AB, İran, Çin ile ilişkilerinde gerginlik yaşayan AKP, Suriye konusunda çatışmacı bir konumdadır. Rusya'nın ambargolara maruz kalması sonucu Türkiye ile ilişkisini geliştirmek isteyişi bir çıkış yolu üretir mi? Kısa dönemde bir çıkış yolu görüntüsü sunmakla birlikte orta ve uzun dönemde Türkiye'ye yönelik baskılara zemin de oluşturabilir, bu nedenle Rusya'nın desteğini almak dış politikada yaşanan sıkışmışlığı giderebilecek bir alternatif değildir.

Sonuç

AKP'nin ortakları ile birlikte izlediği iç politika Türkiye'de seküler yapının yapısızlaştırılmasını önemli ölçüde başarmış, İslami omurgaya dayalı devlet toplum ilişkisini konsolide etmeye yönelik ciddi mesafe kat etmiş, dış politikada ise İslami unsurlar dış politika yapımı sürecinin ana omurgasını oluşturmuş, ancak iç politikada olduğu gibi dış politikada da kalıcı çözüm üretmekten uzaktır, bu strateji sorunların dönüştürülerek ötelenmesini öngörmekten öteye geçememektedir. Bu strateji sürdürülebilir olmaktan uzaktır, sorun çözücü olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. İçerde ve dışarda gerginlikler çatışmacı bir tona bürünmüştür. AKP iktidarı döneminde Türkiye'de kapitalizmin formunda ciddi değişiklikler gerçekleşmiştir. Form esası da etkilediği için gerginlikler derinleşmektedir. Türkiye'nin nereye gittiği sanırım yeterince açık.

Kaynaklar

- Türkeş M. "Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", *Avrasya Dosyası*, 14/1, 2008, 253-280.
- Uzgel İ, Duru B. *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix: Ankara, 2009.
- Türkeş M. "New vs Old Europe: Contested Hegemonies and the EEC's Dual-guarantee Strategy", *International Problems*, 57/3, 2005, 229-244.
- Türkeş M. *Türk Dış Politikasının Analizi*, Derleyen Faruk Sönmezoğlu, İlaveli 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul), (379-403).
- Türkeş M. "Contested Hegemonies in the Black Sea Region", *Current Problems of International Relations*, Edited by L. V. Hubersky, Volume 61, part 1, Kiev National University "Taras Shevchenko" Institute of International Relations: Kiev, 2006, ss. 33-38